

KS. JÓZEF MAJKA

PROBLEM TYPOLOGII PARAFII

Jednym z elementów naukowej analizy poznawanej rzeczywistości jest klasyfikacja zjawisk, tzn. ich podział na grupy egzemplarzy, o których możemy orzekać te same cechy. Zjawiska społeczne, jak zresztą wszystkie fakty humanistyczne, są niepowtarzalne, tzn. tylko pod pewnymi względami do siebie podobne. Nie można więc mówić o klasach tych zjawisk, czyli o ich grupach jednorodnych, lecz jedynie o ich typach, tzn. o grupach posiadających szereg cech wspólnych, co pozwala na ich łączne rozważania pod tym względem, pod jakim są do siebie podobne. Mówimy tu więc nie o klasyfikacji, lecz o typologii zjawisk.

Zagadnienie typologii poszczególnych grup parafian przedstawiało niemało trudności, gdyż trzeba było stosować szereg różnych kryteriów, a wiele z nich było bardzo trudnych do wymierzenia. Zagadnienie komplikuje jeszcze bardziej różnorodna sytuacja społeczna poszczególnych grup parafian, która musiała również być brana pod uwagę przy ocenie i określeniu stopnia ich religijności.

Nie mniejsze trudności napotykamy, gdy chodzi o typologię czy klasyfikację samych parafii. Z jednej strony trudno określić stopień religijności poszczególnych parafii, z drugiej zaś parafie te są bardzo często nieporównywalne z uwagi na naturalne różnice, jakie między nimi zachodzą. Musimy więc znowu rozpocząć od sytuacji prostych, a potem stopniowo brać pod uwagę coraz to dalsze zróżnicowania. Jest to metoda analogiczna do stosowanej w ekonomii metody kolejnych przybliżeń, z tą jednak różnicą, że nie traktujemy całego rozważania jako tylko teoretycznych elukubracji, lecz jako metody analizy rzeczywistości społecznej, podając, jeżeli będzie to możliwe, wyniki niektórych faktycznie przeprowadzonych badań terenowych.

I. Problem kryteriów. Załóżmy, że mamy przed sobą parafie podobne, jednorodne pod względem struktury ludnościowej, ekologicznej, zawodowej, warunków geograficznych itp. Moglibyśmy wtedy za przykładem Boularda¹ próbować klasyfikować je pod względem re-

¹ F. Boulard, *Premiers itinéraires en sociologie religieuse*, Paris 1954, s. 124 nn.

ligijnym na podstawie jakiegoś jednego albo kilku bardzo prostych sprawdzianów. Boulard podaje szereg tego rodzaju sprawdzianów żywotności grupy parafialnej. Oto one:

1. Opóźnianie chrztu dzieci. Opiera się to na założeniu, że w parafiach o dużej żywotności religijnej rodzice starają się jak najszybciej nieść dzieci do chrztu św., a w parafiach bardziej oziębłych zauważa się skłonność do opóźnień. Należy tu, rzecz jasna, pominąć wypadki wyjątkowe. Boulard przytacza zestawienie, które ilustruje ten proces „oziębienia się” parafii w rozwoju historycznym². Należy się tu jednak wystrzegać uproszczeń.

2. Liczba powołań kapłańskich i zakonnych w danej parafii w porównaniu z liczbą ludności odpowiedniego wieku (katolików). I tu zachodzi możliwość porównywania w ujęciu historycznym i geograficznym.

3. Liczba zmarłych zaopatrzonych św. sakramentami w porównaniu z ogólną liczbą zmarłych, przy czym należy odróżnić jeszcze liczbę tych, którzy prosili, od tych, którzy rzeczywiście zostali zaopatrzeni na śmierć.

4. Liczba zgłaszanych intencji mszalnych oraz rodzaj tych intencji (duchowe czy materialne, za żywych czy zmarłych).

5. Żywotność organizacji czy grup religijnych, zwłaszcza liczba rekolekcji zamkniętych i dni skupienia.

6. Przeszłość historyczna parafii, zwłaszcza to, czy przeszła ona okres kryzysowy w niedalekiej przeszłości (okres załamania się religijności, zwłaszcza praktyk religijnych, z jakichkolwiek przyczyn).

7. Rozwój piramidy demograficznej; opiera się to na założeniu, że istnieje ścisły związek między liczebnością rodzin a ich religijną żywotnością.

8. Częstotliwość przystępowania do komunii św., w szczególności liczba komunii św. na jednego katolika w roku.

Podane wyżej sprawdziany są o tyle ważne, że są one stosunkowo łatwe do uchwycenia i pozwalają na ogół na podanie jakiegoś wskaźnika cyfrowego, co ułatwia porównanie. Utrudnia badanie konieczność dobierania grup jednorodnych, gdyż w przeciwnym razie uzyskane dane byłyby nieporównywalne. Jasną jest również rzeczą, że im więcej tych wskaźników potrafilibyśmy podać, tym pełniejsza i dokładniejsza byłaby przeprowadzona klasyfikacja. Słabą stroną tych wskaźników jest fakt, że opierają się one na pewnych założeniach, które w poszczególnych wypadkach mogą się akurat nie sprawdzać, co prowadzioby do

² Tamże.

błędu. Należy więc zwracać uwagę na szereg innych okoliczności, co znowu komplikuje całe badanie.

II. Typologia F. Boularda. F. Boulard nie ogranicza się do tych wskazań metodologicznych. Podaje on gdzie indziej³ konkretną klasyfikację wiejskich parafii francuskich opartą przede wszystkim na strukturze praktyk religijnych, ale także i na szeregu innych danych. Ta klasyfikacja domaga się jednak już jakiejś znajomości struktury religijnej poszczególnych parafii; nie zakłada ona za to jednorodności badanych parafii, jak to postuluje badanie przy pomocy wymienionych wyżej sprawdzianów.

Dzieli ona wszystkie parafie na trzy grupy (A, B, C) z tym, że w każdej grupie wyróżnia jeszcze pewne podgrupy (po dwie). Otrzymujemy w ten sposób sześć rodzajów (typów) parafii:

Kategoria A: Parafie chrześcijańskie.

Są to parafie, w których 45 do 100% dorosłych katolików przystępuje do komunii św. wielkanocnej i uczestniczy w zasadzie w niedzielnej mszy św.

Kategorię tę dzieli Boulard na dwie podgrupy: 1. Parafie, w których obok praktyk religijnych istnieje ponadto duch chrześcijański w życiu jednostek, rodzin i w życiu całej parafii. 2. Parafie, w których wprowadzie większość parafian praktykuje, ale brak przejawów ducha chrześcijańskiego w życiu rodzinnym.

Kategoria B: Parafie obojętne, ale posiadające jeszcze tradycję chrześcijańską.

Są to parafie, w których mniej niż 45% dorosłych katolików przystępuje do komunii św. wielkanocnej i chodzi co niedzielę do kościoła. Prawie wszyscy katolicy jednak co najmniej cztery razy w życiu nawiązują kontakt z kościołem: z okazji chrztu św., uroczystej I komunii św., ślubu i pogrzebu.

Ten typ parafii znowu dzieli na dwie podgrupy: 1. Parafie, w których istnieje, choćby niewielka, wspólnota żyjąca życiem chrześcijańskim. 2. Parafie martwe z relikdami chrześcijaństwa, w których brak jakiejś społeczności chrześcijańskiej praktykującej chrześcijaństwo na codzień.

Kategoria C: Parafie misyjne.

Parafie, w których 20% albo więcej dzieci pozostaje bez chrztu św., pomimo że jedno z rodziców jest chrześcijaninem. I ta grupa dzieli się na dwie podgrupy: 1. Parafie zdechrystianizowane, w których

³ F. Boulard, *Problèmes missionnaires de la France rurale*, Paris 1945, t. I., s. 108 nn.

wpływ Kościoła wygasł, ale pozostaje jeszcze pewne poczucie tego, co święte i nadprzyrodzone. 2. Parafie całkowicie zmaterializowane⁴.

Klasyfikacja ta suponuje już, jak widzimy, dokładniejszą znajomość parafii i to zarówno jakąś, ogólną przynajmniej, orientację w podstawowych praktykach religijnych, jak i pewną znajomość ducha chrześcijańskiego, a więc wiary i miłości w parafii. Jeżeli zważymy, że dotyczyła ona parafii wiejskich, to dojdziemy do wniosku, iż zagadnienie nie było tak bardzo skomplikowane, jak by się mogło na pozór wydawać. Ale i w tym wypadku należy wystrzegać się uproszczeń, gdyż rozróżnienia, decydujące o zaliczeniu do takiej lub innej podgrupy, są dość delikatne.

III. Typologia E. Bodzenty. Obracamy się jednak ciągle w granicach pierwszego przybliżenia, tzn. bierzemy pod uwagę parafie do siebie podobne, a w każdym razie nie uwzględniamy innych różnic prócz struktury religijnej. Należy z kolei rozważyć i te różnice.

Biorąc pod uwagę te różne punkty widzenia Bodzenta⁵ dzieli parafie najpierw ze względów ekologicznych na:

- a) parafie wiejskie (Landpfarre) w osiedlach do 10 000 mieszkańców,
- b) parafie miejskie (Pfarren in Mittelstädten) w miastach od 10 000 do 100 000 mieszkańców,
- c) parafie wielkomiejskie (Grossstadtpfarren) w miastach liczących ponad 100 000 mieszkańców.

Dość zróżnicowaną grupę stanowią parafie wiejskie. Dla dalszej ich typologii posługuje się Bodzenta typologią gmin opracowaną przez Lindego⁶. Ten ostatni dzieli gminy na:

- a) gminy rolnicze (Landwirtschaftsgemeinde), posiadające ponad 40% ludności pracującej w rolnictwie,
- b) wiejskie gminy mieszane (ländliche Mischgemeinde), w których 20 do 40% ludności pracuje w rolnictwie,
- c) gminy przemysłowe (Gewerbe-gemeinde), w których udział ludności rolniczej jest niższy niż 20%,
- d) jako osobny typ wymienia Bodzenta wiejskie gminy mieszkalne (ländliche Wohngemeinde), tzn. takie, w których mało jest zakładów przemysłowych względnie rzemieślniczych, tak iż udział pracujących w gminie (włączając w to bilans dojeżdżających) wynosi mniej niż 70% mieszkających tu zawodowo czynnych.

Także parafie miejskie wymagają dalszej klasyfikacji. Podobnie, jak w wypadku parafii wiejskich, kryterium podziału stanowić będzie

⁴ Por. N. Greinacher, *Soziologie der Pfarrei*, Freiburg i/Br. 1955, s. 148 n.

⁵ E. Bodzenta, *Wie katholisch ist Oesterreich?*, „Wort und Wahrheit”, 15 (1960) 431.

⁶ H. Linde, *Niedersachsen-Gemeindetypen*, Hannover 1952.

zatrudnienie ludności. Podczas jednak gdy w wypadku parafii wiejskich zwracano uwagę przede wszystkim na udział ludności rolniczej (za wyjątkiem grupy d), tu zwraca się uwagę na udział ludności robotniczej. Otrzymujemy w ten sposób następującą klasyfikację parafii miejskich:

- a) parafie robotnicze, w których ponad 50% mieszkańców albo ponad 60% zawodowo czynnych stanowią robotnicy,
- b) miejskie parafie mieszane z udziałem robotników wynoszącym 30—40% mieszkańców albo 40—60% ludności zawodowo czynnej,
- c) parafie mieszczańskie („bürgerliche” Pfarre) tzn. takie, w których udział robotników jest niższy niż 30% mieszkańców lub 40% ludności zawodowo czynnej.

Skrzyżowawszy tę typologię z religijną typologią, opracowaną przez Boularda, otrzymuje Bodzenta szereg szczegółowych typów parafii, w których bierze się pod uwagę dwa kryteria: kryterium społeczne i kryterium religijne. Oznaczając typy społeczne literami, zaś typy religijne kolejnymi liczbami 1—6 używa także do określenia typów religijno-społecznych prostych symboli literowo-liczbowych. Np. parafię rolniczą, w której 79% ludności trudni się rolnictwem, która posiada 93% katolików i w której 66% ludności spełnia praktyki religijne, określa krótko symbolem: L 1.

Tego rodzaju typologia pozwala Bodzencie nakreślić także typ religijny całej diecezji w formie krótkiej tabelki⁷.

W typologii tej należałoby uwzględnić jeszcze jeden moment, mniej ważny dla Bodzenty ze względu na charakter badanego terenu, ale mający duże znaczenie w parafiach o ludności zróżnicowanej pod względem religijnym. Mogą tu więc wchodzić w grę:

- a) parafie katolickie, w których jest więcej niż 80% katolików,
- b) parafie mieszane, w których jest 40—80% katolików, pozostali zaś to wierzący innowiercy,
- c) parafie w diasporze, w których jest tylko mniej niż 30% katolików, resztę zaś stanowią innowiercy.

Inaczej powinna wyglądać ta typologia, gdy w miejsce innowierców wchodzi niewierzący. To jednak komplikowałoby już zbyt sprawną. Umieszczenie tych wszystkich danych w jednej tabelce względnie na wykresie przedstawia już i tak pewne trudności.

IV. Inne próby klasyfikacji i typologii parafii. Przejście na ten drugi stopień przybliżenia ma tylko o tyle wartość, o ile poszczególne elementy przybliżenia można dostatecznie precy-

⁷ Przykłady takich tabelek przytacza on na str. 432—433 swego niesłychanie interesującego artykułu.

zyjnie sformułować. Klasy stopnia religijności przyjęte przez Boularda mają tę słabą stronę, że są pod pewnym względem niewymierne. W jakimś stopniu wymierny jest tylko element praktyk.

Dlatego to niektórzy autorzy starają się dojść do precyzyjnych formuł pozostając wyłącznie przy tym elemencie. Tak np. czyni A. Leoni⁸, który oblicza procentowy wskaźnik dwóch praktyk (msza św. niedzielna i komunia św. wielkanocna) dzieląc w ten sposób parafie na siedem klas (0 — 15%; 16 — 30%; 31 — 45%; 46 — 60%; 61 — 75%; 76 — 90%; 90 — 100%). Tak ustalona liczba klas jest oczywiście dość dowolna i tylko jakieś inne, uboczne racje zewnętrzne mogą w określonym wypadku zdecydować o ich ilości, co niewątpliwie obniża wartość z formalnego punktu widzenia.

Podobny sposób stosuje L. J. Lebret⁹, dodając jedynie do wskaźnika Leoniego wskaźnik powołań. Modyfikacja polega na tym, że wskaźnik praktyk dotyczy tylko dorosłych (30—50 lat), a liczba powołań wyrażona jest w promilach. Otrzymujemy w ten sposób pięć klas parafii:

Klasa 0 =	praktyki mniej 30%	powołania	poniżej 2,5 ⁰ / ₀₀
Klasa 1 =	31 = 55%		około 2,5 ⁰ / ₀₀
Klasa 2 =	56 = 75%		2,5 = 9 ⁰ / ₀₀
Klasa 3 =	76 = 90%		9,1 = 15 ⁰ / ₀₀
Klasa 4 =	ponad 90%		ponad 16 ⁰ / ₀₀

Obok tej klasyfikacji znajdujemy u Lebreta próby pełniejszej typologii parafii z uwzględnieniem całego szeregu (ok. 20) elementów. Specjalny diagram typologiczny Lebreta — Bourdeta daje nam syntetyczny obraz parafii oglądanej z różnych punktów widzenia. Wielka ilość elementów zawartych w tym diagramie utrudnia porównywanie badanych parafii i sprowadzenie ich do kilku zasadniczych typów.

Bardziej przejrzyste, choć niemniej skomplikowane w obliczeniach, są diagramy opracowane przez S. Burgalassi¹⁰. Bierze on pod uwagę kilka elementów: D (dominantes); Du (dominantes mężczyźni);

⁸ A. Leoni, *Sociologia e geografia religiosa di una diocesi* (Mantova), Roma 1952, s. 224 nn.

⁹ L. J. Lebret, *Connaitre une population*, „Cahiers d'Économie et Humanisme”, 1951, n. 2—3.

¹⁰ Patrz S. Burgalassi, *Classificazioni e tipologia nella sociologia religiosa*, „Sociologia Religiosa”, 3—4 (1959) 95—150; por. także tegoż autora: *Metodi statistici per indagini di pratica religiosa*, „Orientamenti Sociali”, X (1954), n. 15—16, s. 332—335.

P (paschantes); Pu (paschantes mężczyźni), I (iniziati); d (devoti). W najprostszym ujęciu elementy te można zaznaczyć na odpowiednio skonstruowanym radiogramie i otrzymujemy w ten sposób wielobok będący obrazem parafii. Analiza porównawcza poszczególnych elementów prowadzi w dość łatwy sposób do skonstruowania obrazów typowych i przeprowadzenia typologii parafii. Mamy tu jednak ciągle kłopot z wielością elementów utrudniającą porównywanie. Obliczenie odpowiedniego współczynnika (nazwanego przez autora K) umożliwia obliczenie wskaźnika religijności parafii, a w konsekwencji także klasyfikację parafii¹¹. W oparciu o inny wskaźnik K' Buralassi dzieli parafie na 7 klas analogicznych do klas Leoniego, ale nie pokrywających się z nimi.

Zastosowanie wskaźnika K¹ pozwala na opracowanie dokładniejszych, choć chyba trudniej czytelnych, diagramów religijności, a także, co ciekawsze, na sporządzenie interesujących kartogramów, obrazujących stan religijny terenu przy pomocy linii, zwanych przez S. Buralassi „linee isotee”. „Isotee” pozwalają na łatwiejsze dostrzeżenie zależności religijności od całego szeregu czynników (geograficznych, demograficznych, społeczno-gospodarczych, kulturalnych itd., oddziałujących na danym terenie).

Na uwagę zasługuje wreszcie mniej może precyzyjna, ale uwzględniająca dynamikę zjawisk (nowe, dalsze przybliżenie) typologia E. Pin¹². Dzieli on wszystkie parafie na statyczne i dynamiczne. W tych dwóch grupach wyszczególnia następujące podgrupy:

A. Parafie statyczne.

1. Parafie chrześcijańskie o praktykach tradycyjnych i gromadnych:
 - a) parafie czysto tradycyjne
 - b) parafie, w których wierni zachowują pewien stopień wiary i przekonań.
2. Parafie-azyle, stanowiące jak gdyby wyspy na terenach zdechrystianizowanych:
 - a) parafia ostała się wobec otaczających ją zmian (np. parafia rolnicza na terenie zindustrializowanym)
 - b) pewna grupa rodzin zachowała wiarę i praktyki, pomimo że otoczenie stało się obojętne.

B. Parafie dynamiczne, zdobywcze.

1. Parafia będąca społecznością misyjną, apostołską.

¹¹ Pomijamy tu przedstawienie skomplikowanego sposobu obliczania współczynników K, K' i K'' podanych przez autora w aneksie cytowanego artykułu.

¹² E. Pin, *Introduction à l'étude sociologique des paroisses catholiques*, Vanves 1956, s. 35 nn.

2. Parafie posiadające niewielki choćby zespół ludzi o nastawieniu apostołskim.

Sformułowania są, jak widzimy, dość ogólne. Wartość więc typologii zależy od tego, czy do tych sformułowań dochodzi się w wyniku wszechstronnych badań, czy też opiera się je na powierzchownej jedynie obserwacji.

Przedstawiliśmy szereg dotychczas dokonywanych prób typologii parafii w kilku krajach zachodnioeuropejskich. Próby te są dla nas interesujące głównie z metodycznego punktu widzenia. Ukazują one jednak także pewien zakres problematyki, która powinna tu być brana pod uwagę. Wybór jednego z tych schematów lub też opracowanie nowego jest sprawą badacza, który prowadzi socjologiczną analizę określonego terenu. Nie ulega wątpliwości, że badacz chcący w pełni korzystać z dotychczasowego dorobku w tej dziedzinie, będzie musiał:

a) Przeprowadzić analizę stanu religijnego wszystkich parafii tego terenu albo przynajmniej pewnej ich liczby, którą na podstawie uzasadnionych racji uzna za reprezentację tego terenu (np. diecezji). W analizie tej musi wziąć pod uwagę nie tylko strukturę praktyk religijnych poszczególnych parafii, lecz także jej żywotności religijnej i społeczno-moralnej oraz więzi społecznej.

b) Uwzględnić w typologii zróżnicowania geograficzne, a zwłaszcza ekologiczne i społeczno-gospodarcze, jako tzw. drugie przybliżenie do rzeczywistości.

c) Wziąć pod uwagę moment dynamiczny zarówno w tym sensie, w jakim czyni to E. Pin, jak i w ścisłym znaczeniu, tzn. z uwzględnieniem rozwoju poszczególnych zjawisk w czasie.

d) Sprowadzić tę wielką ilość danych do kilku prostych formuł i to w taki sposób, ażeby otrzymać nie czysto teoretyczne sformułowania (np. mechaniczny podział na klasy równej wielkości), lecz zespoły cech występujących najczęściej łącznie w rzeczywistości.

Tak pomyślana, kompleksowa typologia prowadzi równocześnie do ujawnienia pewnych związków między zjawiskami, a przynajmniej do ukazania ich współwystępowania. Podstawy tych zbieżności będzie musiała wyjaśnić dokładniejsza analiza poszczególnych zjawisk. Z drugiej strony przy opracowywaniu ostatecznej klasyfikacji parafii należy brać pod uwagę przede wszystkim te kryteria podziału, które oznaczają występowanie wspomnianej zależności czy też współzależności zjawisk. Innymi słowy, ostateczna klasyfikacja parafii winna być nie tylko wynikiem zwyczajnego zestawienia zbieżnych wielkości statystycznych. To zestawienie jest jedynie pierwszym etapem operacji zmierzających do typologii. Drugi etap to ich wyjaśnienie i przeprowadzenie poprawek

przez odrzucenie tych kryteriów, które wyrażają zbieżności jedynie przypadkowe. W ten sposób typologia zbliża nas do sformułowania teorii.

Nasuwa się jeszcze pytanie, czy tego rodzaju typologia parafii ma jakieś znaczenie, praktyczne? Nie ulega wątpliwości, że tak. Ma ona niewątpliwie znaczenie dla duszpasterstwa, gdyż inaczej powinno ono wyglądać w poszczególnych typach parafii. Ma ona także znaczenie dla administracji kościelnej, gdyż umożliwia nie tylko planowanie posunięć duszpasterskich, ale i administracyjnych. Na przykład decyzje personalne powinny być podejmowane na podstawie tego rodzaju badań. Zwłaszcza już jakieś planowe duszpasterzowanie w skali diecezjalnej bez tego rodzaju typologii jest prawie niemożliwe. Dotyczy to zwłaszcza większych diecezji, w których całkowite indywidualizowanie decyzji administracyjnych, a zwłaszcza duszpasterskich, jest nie do pomyślenia.

PROBLÈME DE LA TYPOLOGIE DE LA PAROISSE

L'auteur pose le problème de la méthode à employer pour élaborer la typologie de la paroisse comme groupe religieux et social. Dans l'introduction l'auteur attire l'attention sur la différence qui existe entre la classification des phénomènes naturels et la typologie, utilisée dans les sciences humaines, des faits psycho-physiques, oeuvre de l'homme, et dont font partie aussi les phénomènes sociaux. Pour résoudre le problème posé, l'auteur procède à l'analyse des typologies paroissiales effectuées par divers sociologues (Boulard, Bodzenta, Leoni, Lebret, Pin et Buralassi). L'auteur analyse ces typologies du point de vue tant des critères dont elles se servent que des méthodes mises en oeuvre pour leur élaboration. Cette analyse lui permet de formuler les principes méthodologiques généraux touchant la typologie de la paroisse et de souligner l'importance de cette dernière en recherche sociologique et dans la pratique pastorale.